

OVERNAME UIT:

MORES. TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR IN VLAANDEREN, 1 (2000) 2

DE HEEMKUNDE OF DE STUDIE VAN DE MICROKOSMOS

IS IN HET JAAR 2000 MEER DAN 'IN'

**Henri
Vannoppen**

Eén van de pijlers van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw (VCV)

Eén van de pijlers van het VCV is de heemkunde. Modern kan men deze pijler definiëren als de “wetenschappelijke studie van de microkosmos op een multidisciplinaire en interdisciplinaire manier”. Dat is eigenlijk een ingewikkelde definitie. Eenvoudiger kunnen we stellen dat heemkundigen hun eigen gemeente en/of streek zo wetenschappelijk mogelijk willen bestuderen in al zijn/hun facetten. Vandaar dat lokale vorsers bij hun onderzoek vaak meerdere wetenschappelijke disciplines betrekken. Dat is het multidisciplinaire en het interdisciplinaire karakter.¹ In het Duits spreekt men van ‘Heimatkunde’. In het Frans wordt het ‘l’histoire du terroir’ of ‘l’étude du terroir’. Met het multidisciplinaire wordt de aandacht gevestigd op een reeks wetenschappen die op een of andere manier de microkosmos bestuderen: de lokale geschiedenis, de genealogie, de heraldiek, de banistiek of vlaggenkunde, de metrologie of studie van de maten, de cartografie, de demografie, de archeologie, de industriële archeologie, de plant- en dierkunde, de ecologie, de monumentenzorg, de kunstgeschiedenis, de toponymie, de dialectologie, ... Onder microkosmos verstaan we hier het eigen dorp, de eigen gemeente, de eigen geografische streek. De heemkunde kan heel wat belangrijk materiaal aanbrengen voor het wetenschappelijk onderzoek, vooral omdat de multidisciplinaire benadering verrijkend werkt. Een heemkring richt zich wat haar leden, bestuursleden en beoefenaars betreft zowel tot de autochtonen – inwoners die uit de streek afkomstig zijn - als tot de inwijkelingen die de streek als hun woon- of werkgemeente hebben. In deze bijdrage wordt sterk benadrukt dat de heemkunde een belangrijke functie kan hebben in het lokaal maatschappelijk leven en onder meer in het onderwijs een belangrijke rol kan spelen.

¹ H. Vannoppen, Werkdocument ter discussie: ‘Wat is een heemkring?’, *Onze Gouw : Contactblad Verbond voor Heemkunde Gouw Brabant* 1 juli 1988, p. 18-21.

Een voorbeeld uit de praktijk: onderzoek naar bakhuizen

In 1988 wijdde *Ons Heem* een nummer aan bakhuizen: vaak symbolen van zelfvoorziening (autarkie) van het platteland en gedeeltelijk ook van de stad in het verleden.² Daarbij werd onderzocht welke soorten bakhuizen voorkwamen. Het is vooreerst een onderwerp van economische geschiedenis, waarbij de archieven belangrijk zijn. Voor Kortenberg werd de telling van 1747 onder handen genomen.³ De telling vermeldde o.a. de bakhuizen en de varkens per gezin (ook de vleeskuip is een symbool van de autarkische samenleving). Kortenberg telde in die tijd 57 gezinnen, waarvan er slechts 20 een bakhuis hadden, d.w.z. 35,08 %. Men kan de Kortenbergse bevolking aan de hand van deze parameter sociaal ontleden. De zes grote pachthoven hadden een '*backhuys of hoven*'. Van de '*kossaerten*' of keuterboeren had 28,57 % een bakhuis. Bij de ambachtslieden vonden we 5 bakhuizen op de 7 gezinnen en bij de vrije beroepen was er slechts in 1 op de 3 gezinnen een bakhuis. De 17 arme families gingen hun brood dagelijks in de abdij halen. De vraag rijst dan waar diegenen die geen bakhuis hadden, hun brood haalden. Het onderzoek leverde vier verklaringen op. Er was een bakker in Kortenberg. Er waren inwoners die hun brooddeeg bereidden en die het naar de oven van de bakker droegen, waar ze de broden tegen een vergoeding lieten bakken. Er waren ook gemeenschappelijke bakhuizen, die door verschillende families gebruikt werden. Tenslotte waren er de brooduitdelingen aan de abdijspoort. Door in dit geval economische en sociale aspecten in hun onderlinge samenhang te onderzoeken, dringt men door tot allerlei aspecten van het dagelijks leven in het verleden. Ook de materiële volkskunde speelt hierbij een grote rol: denk maar aan de analyse van het bakmateriaal. Het dialect kan evenmin over het hoofd gezien worden. In Meerbeek waren er bijvoorbeeld hoeves die 'onder het gelijk deden'. Onderzoek wees uit dat dit betekende dat ze een gemeenschappelijke bakoven hadden. Sociale geschiedenis, architectuurgeschiedenis, volkskunde en economische geschiedenis geven elkaar de hand in dit onderzoek.⁴

Het Verbond voor Heemkunde

Het begrip "heemkunde" roept in Vlaanderen wellicht het begrip heemkring op en bij uitbreiding het overkoepelende samenwerkingsverband. Het Verbond voor Heemkunde overkoepelt (samenwerkingsverbanden tussen) kringen uit de vijf Vlaamse provincies en aldus het geheel van heemkringen in Vlaanderen. Zeven nationale voorzitters hebben het Verbond geleid sedert de oprichting van de koepelstructuur in 1941: drs. Jozef Van Overstraeten (1941-1945 en 1951-1957), prof. dr. Gillis-Gerard Meersseman O. P. in 1945, prof. dr. ir. Stan Leurs (1945-1951), dr. Jozef Weyns (1957-1974), drs. Jan Gerits (1974-1991), dr. Henri Vannoppen (1991-1994) en Guy Ballet vanaf 1995. Dr. Jozef Weyns, stichtend conservator van het Openluchtmuseum van Bokrijk, lanceerde de slogan 'Heemliefde, Heemkennis, Heemschut', wat jarenlang gold als definitie voor

² *Ons Heem* : *Bakhuizen* 42 (1988) 4-5, ill.

³ H. Vannoppen, Het bakhuis en de vleeskuip als symbolen van de autarkische samenleving van Kortenberg (1747), *Ons Heem* 42 (1988) 4-5, p. 170-171.

⁴ H. Vannoppen, Een bijdrage tot de geschiedenis van de bakovens in Midden-Brabant, *Ons Heem* 42 (1988) 4-5, p. 129-153.

heemkunde. De heemkennis staat voor objectief en degelijk wetenschappelijk onderzoek van de regio. De bezorgdheid voor de streek wordt uitgedrukt met de term heemliefde. De nodige inzet om het waardevolle in een streek te bewaren is de heemschut, een soort van natuur- en monumentenzorg avant la lettre.

'Het Verbond voor Heemkunde' geeft niet alleen het tijdschrift *Ons Heem* maar ook *Heemspiegel* uit. *Ons Heem* leverde heel wat speciale nummers. Enkele voorbeelden van behandelde thema's moeten hier volstaan: herbergen, abdijen en landbouw, schuttersgilden, snoepgoed, wijncultuur, het kind in ons heem, bijen, volksdevotie, neogotiek, volksgeneeskunde, landbouw in Haspengouw, postverkeer, roepstenen en kerkpuien, jacht en stroperij, rechthistorisch patrimonium, W.O. II in Vlaanderen, kaarsen, openbaar vervoer, uurwerken en uurwerkmakers, melkverwerking en melkerijen, leven in en rond de mijn, olieslagmolens, aspecten van Brabant, volksbedevaarten, drinkwatervoorziening, het kasteel in ons dorp, Vlaamse emigratie naar Engeland en Noord-Amerika, sociale aspecten van de adel, suiker, papiergeschiedenis, tabaksgeschiedenis, dood en begrafenissen.

Op verschillende niveaus worden cursussen voor heemkunde georganiseerd, zodat de beoefenaars van de heemkunde een degelijke wetenschappelijke opleiding kunnen krijgen. Vanaf 1957 hebben er jaarlijks landdagen plaats, waar de heemkundigen en de heemkringen verzamelen rond een thema. Ook op provinciaal niveau heeft men gouddagen of provinciale vergaderingen rond een specifiek thema. De ontmoetingsdag van Vlaams-Brabant op 21 mei 2000 te Londerzeel draaide bijvoorbeeld rond het thema 'Stoeterijen en vleugen rond adellijke kastelen'. Het paard en de duif stonden daarbij in het centrum van de belangstelling.⁵

De heemkringen in dienst van het basisonderwijs

Naast een taak van interne vorming, kan heemkunde ook externe vormende functies vervullen. Hierbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan het basisonderwijs. De samenwerking tussen een heemkring en het lager onderwijs heeft al heel wat onderwijsbrochures over de geschiedenis en aardrijkskunde van gemeentes tot stand gebracht. Ervaring wijst uit dat daarbij best wordt gewerkt met twee soorten brochures: een leerkrachtenbrochure opgesteld door de heemkring en een leerlingenbrochure opgesteld door de leerkrachten van de lagere school. De oprichting van een werkgroep 'Heemkunde en onderwijs' is daarbij eveneens van belang. We behandelen als voorbeeld de schoolbrochures over de geschiedenis van Kortenberg.⁶

⁵ J. Gerits [et al.], 50 jaar Verbond voor Heemkunde, *Publicatie van de Stadsbibliotheek en het Archief en museum voor het Vlaamse Cultuurleven* nr. 31, Antwerpen, 1991; *Heemkunde in Vlaanderen. Huldeboek Dr. Jozef Weyns*, Winksele, Boek en Vorm, 1992.

⁶ H. Vannoppen, *De geschiedenis van Erps-Kwerps : leerkrachtenboek*, Erps- Kwerps, 1986; id., *De geschiedenis van Everberg : leerkrachtenboek*, Erps- Kwerps, 1987; id., *De geschiedenis van Meerbeek : leerkrachtenboek*, Erps- Kwerps, 1988; id., *De geschiedenis van Kortenberg : leerkrachtenboek*, Erps- Kwerps, 1988.

Ons Heem wijdde in 1990 een speciaal nummer aan 'Heemkunde en onderwijs'. De mogelijkheden en problemen werden besproken uit drie standpunten: 1) het standpunt van de heemkundige kring, die het materiaal moest leveren voor de leerkrachtenbrochure; 2) het standpunt van de basisschool, die instond voor de leerlingenbrochure en 3) het standpunt van de cartografie, die moest zorgen voor eenvoudige kaarten voor het onderwijs.⁷ De leerlingen van de lagere school moeten hun microkosmos, hun eigen dorp, kunnen inpassen in de wereld en in de wereldgeschiedenis. De lokale geschiedenis is het eerste basiselement van de heemkunde. Dat is het vertrekpunt.

In de 19^e eeuw schreven kasteelheren en pastoors dikwijls in het Frans de geschiedenis van hun gemeente met de nadruk op het kasteel en de kerk, de kasteelheren en de pastoors. Die situatie is sterk veranderd na 1945. Alle aspecten van het dorpsleven komen nu aan bod: de aardrijkskundige gegevens, de economie, het sociale leven, het bestuur en de politiek, het onderwijs, het kerkelijk en cultureel leven. De opvatting van de heemkunde over de lokale geschiedenis is er dan ook een van de 20^e eeuw. De heemkunde probeert in eerste instantie de huidige samenleving met haar materiële en geestelijke cultuur te verklaren op basis van het verleden. Het is belangrijk dat een leerling weet of er een Romeinse villa in zijn of haar gemeente is geweest en dat hij of zij zich daarvan een beeld kan vormen. Hij (of zij) zou de gemeentenaam moeten kunnen verklaren, weten waarom zijn gemeente deze vlag of dit wapenschild voert. Hij moet ook enig benul hebben van de bevolkingsevolutie van zijn gemeente. Wanneer de leerling in kwestie in Kortenberg woont, moet, volgens mij, hij kort het befaamde Charter van Kortenberg van 1312 kunnen uitleggen en vergelijken met basisteksten als de Belgische grondwet of de Verklaring van de Rechten van de Mens. Een leerling mag ook weten waar er in zijn dorp een melaatsenhuis stond en welke sporen hiervan nog overblijven in plaatsnamen of gebouwen (b.v. de Lazarij in Rumst). Hij wil misschien ook weten hoe melaatsen leefden, hoe ze op controle gingen naar de hoofdlazarij (i.c. in Terbank). De leerling mag eveneens een verklaring voor het landschap (met de evolutie ervan) krijgen. De gemene gronden zijn verdwenen op het einde van de 18^e en in het begin van de 19^e eeuw. Sommige gemeenten zoals Bertem konden hun gemeentebossen behouden. Kaarten zijn daarbij uitzonderlijk belangrijk, want de leerling moet ook ruimtelijk zijn gemeente kennen. De kaart van Ferraris uit 1771-78 kan eenvoudig worden verwerkt en vergeleken met het gewestplan uit 1975. Men kan bossen, akkers, weilanden en woongebieden vergelijken. Hoe is een gemeente op 200 jaar geëvolueerd? Belangrijk is ook dat de leerling het belang van nieuwe verbindingswegen leert kennen. De aanleg van een steenweg met twee zomerwegen onder Maria-Theresia, van de spoorweg in de 19^e eeuw of gewoonweg van een gekasseide straat rond 1880 zorgt voor revolutie in een gemeente. Men kon eindelijk de wereld verkennen. Er kan worden verwacht dat een leerling wil weten hoe het onderwijs er in het verleden aan toe ging. Zo kunnen heemkringen ervoor zorgen dat het schoolmateriaal dat vorige generaties gebruikten, bewaard blijft en te zien is.

In de eigen gemeente zijn vaak sporen te vinden die refereren aan bredere verbanden. De onderwijzer van de basisschool kan leerwandelingen uitstippelen waarbij hij als het

⁷ *Ons Heem : Heemkunde en onderwijs* 44 (1990) 2-3.

ware de wereldgeschiedenis met voorbeelden uit zijn eigen gemeente kan illustreren. Een barokkapel uit de 17^e eeuw leert de leerlingen iets over de Contrareformatie, de pachthoven uit de 18^e eeuw zijn voorbeelden van de grote economische bloei onder Maria-Theresia, een spoorwegstation uit 1866 verwijst naar de eerste industriële revolutie met de nadruk op de stoom. De kinderen hebben het recht de wereld van hun voorouders te kennen. De heemkunde moet hen de bouwstenen leveren om hun eigen tijd historisch te verklaren.

Een belangrijke rol voor de heemkunde in het secundair onderwijs

Ook voor het middelbaar onderwijs kan heemkunde de nodige documentatie leveren. Vakken zoals aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlands en sociologie kunnen van dit materiaal degelijk gebruikmaken. Vier projecten waaraan ik heb meegewerkt, kunnen dit duidelijk maken: eerst wordt de studie van een kwartierstaat besproken. In de volgende paragrafen wordt vervolgens aandacht besteed aan de projecten: 'het dagelijks leven in mijn gemeente in W.O. II', 'de drie industriële revoluties in Zaventem' en 'mijn gemeente in de eigen tijd (1945-2000)'.

Laat ons eerst beginnen bij de kwartierstaat. Iedere Vlaming is wellicht op één of andere manier op zoek naar zijn 'roots'. Daarop kunnen de genealogie en de heemkunde ook inspelen. Een "demografische revolutie" in de 18e eeuw met de sterke bevolkingstoename in Vlaanderen of een relatieve beroepenevolutie van landbouwer over industriearbeider naar bediende kan men veel beter uitleggen door de nadruk te leggen op de zelfwerkzaamheid van de leerling. Een mogelijke opdracht voor een 16-jarige student (4 ASO en 4 TSO) is een kwartierstaat maken met 16 kwartieren. De student heeft 2 ouders, 4 grootouders, 8 overgrootouders en 16 betovergrootouders. Over elk van deze voorouders moet een dossier met de nodige bewijsstukken gemaakt worden. Zo leert hij ook de bronnen kennen en de historische kritiek toepassen. Uiteraard mag de computer worden gebruikt: niet alleen om met genealogische programma's te werken, maar bijvoorbeeld ook om foto's in te scannen. Per voorouder moet men de voornaam, de familienaam, de toenaam, de geboorteplaats en -datum, de overlijdensplaats en -datum, de beroepen, de huwelijksplaats en -datum en een foto invoeren. Eigenlijk wordt niet zoveel gevraagd. De student zou bijvoorbeeld geboren kunnen zijn rond 1980, zijn ouders rond 1950, zijn grootouders rond 1920, zijn overgrootouders rond 1890 en zijn betovergrootouders rond 1860. Wie in 1860 geboren is, kan in 1930 nog in leven zijn. Voor de foto moet men niet panikeren: er bestaan verschillende mogelijkheden. Alle inwoners in bezet België moesten bijvoorbeeld in 1915 een foto hebben of laten maken voor hun 'Ausweis', de identiteitskaart die door de Duitse bezetter verplicht werd. De student leert hierbij meerdere bronnen kennen, gebruiken en vergelijken. Het begint met een interview bij grootmoeder. Een trouwboekje van de overgrootouders in een schoendoos van grootvader geeft niet alleen de overgrootouders weer, maar ook hun ouders, en langs de achterkant van het trouwboekje ook de kinderen. Bidprentjes of officiële documenten van de burgerlijke stand zijn de volgende bronnen die kunnen worden geraadpleegd. Even kan de leerkracht enkele bladzijden uit een parochieregister laten zien, al was het maar om de smaak te geven om verder te zoeken. Met dit werkstuk bereikt de leerkracht heel wat.

De leerling kan misschien een zicht krijgen op de evolutie van de economische sectoren aan de hand van de wisselende beroepen in de familie. Hij ziet ook of er geografische endogamie of exogamie is. Ging men zijn levenspartner in het eigen dorp zoeken of verderop? Hij gaat ook de sociale opgang (of afgang) van de familie volgen en verklaren. De keuze van de voornamen leert ook heel wat. Heel wat jongens die tijdens de Eerste Wereldoorlog geboren werden, kregen de naam Albert naar de ridder-koning Albert I, de held van de IJzer. Maria-Theresia werd een populaire naam in de 18^e eeuw omwille van de Oostenrijkse keizerin: kansen tot verdere uitleg. Traditioneel kreeg de oudste zoon de naam van de grootvader langs vaderskant. Dat vindt men ook terug. Met het oog op informatieoverdracht in verband met demografie, kan een beeld van de levensverwachting in een bepaalde periode gebruikt worden als klankbord bij het interpreteren van de leeftijd (bij overlijden) van de voorouders. Na veel gezwoeg en misschien ook wel wat gevloek van de student (en misschien ook van de ouders) komt het werkstuk tot stand. De resultaten hebben volgens mij meer effect dan tien lessen geschiedenis of sociologie. Op deze wijze heeft de student de eerste concentrische cirkel van zijn eigen microkosmos leren kennen, zijn familie en zijn voorouders. De heemkring is hem (of haar) daarbij ter hulp geweest met foto's en documenten uit haar documentatiecentrum.⁸

'Het dagelijks leven in W.O. II in mijn gemeente'

Oorlog is een thema dat regelmatig aan bod komt in heemkundige tijdschriften in Vlaanderen. De belangstelling voor W.O. I en W.O. II is groot. De 'oral history' waar de heemkunde veelvuldig gebruik van maakt, komt daar zeker aan bod. Het leven van een krijgsgevangene in Soltau in de Lüneburgerheide in W.O.I, het verhaal van soldaten aan de IJzer met luizen, ratten, mosterdgas en schrapnellen in de loopgraven, de belevenissen van een burgemeester onder de Duitse bezetting of het werk van een lokaal Comité in W.O. I: het zijn maar enkele items die men in heemkundige tijdschriften weervindt.

Voor W.O. II heeft men het voordeel dat er nog heel wat getuigen leven. Studenten van 17 jaar (5 ASO en TSO) kregen de opdracht om de geschiedenis van het dagelijks leven in W.O. II in hun gemeente te maken. Ze konden daarbij een beroep doen op verschillende bronnen: dorpsgeschiedenissen, registers van de gemeenteraad en van het schepencollege, oorlogsverslagen van de pastoor over de toestand in zijn parochie tijdens W.O. II, jodenregisters, dagboeken en memoires, straatnamen, oorlogsmonumenten, graven op kerkhoven, gedenkplaten aan woningen, interviews, persoonlijke documenten en foto's. De volgende onderwerpen werden bestudeerd: de 18-daagse veldtocht met de vlucht; de Duitse bezetting (1940-1944) inclusief de gevallen vliegtuigen; het dagelijks leven met de ravitaillering, de rutebagas, de oorlogsrecepten, het fluitjesbier en het Wehrmachtbier; de economie en corporaties, de boerenwacht en de leveringen; het vervoer met de treinen en de smokkeltrams; de winkels en Winterhulp; de koning, de regering en het bestuur in de gemeente; de collaboratie en de weerstand; het onderwijs; de holocaust met de anti-joodse

⁸ H. Vannoppen, Heemkunde en onderwijs : werkstuk : kwartierstaat met 16 kwartieren, *Nieuwsbrief Verbond voor Heemkunde Vlaams-Brabant* (1999) 4, p. 23-30.

maatregelen en de reactie van de bevolking daarop; en tenslotte de bevrijding in september 1944.⁹

De heemkunde en de heemkring kunnen een belangrijke rol spelen voor de student die dit werkstuk tot een goed einde wil brengen. Het ideaal is dat elke heemkring een eigen documentatiecentrum heeft. Dat omvat idealiter onder andere: de uitgegeven werken en artikels over de streek, de verslagen van de onderzoeken die de kring uitgevoerd heeft, oude kaarten en plannen in verband met de streek, foto's uit de regio (de geschiedenis, de woningen, de ambachten, de streekgewassen, allerlei heemkundige aspecten). Daar kan de student reeds heel wat gegevens verzamelen over W.O. II in zijn gemeente en daar wordt zijn zelfwerkzaamheid ook benadrukt.

'Drie industriële revoluties'

Vroeger sprak men dikwijls over een 'esprit de clocher' of kerktorenmentaliteit. De eigen omgeving kan worden behandeld als de eerste van de concentrische cirkels, eventueel als de kleinste cirkel. Men moet de eigen gemeente kunnen vergelijken met andere gemeenten. Men moet ze in een regionaal, nationaal, ja zelfs een Europees verband kunnen zien. Een studie over de volksrechtspraak of charivari, wordt eerst zinvol wanneer men het in een regionaal, nationaal of Europees kader kan plaatsen.

Een leerwandeling in Zaventem, uitgewerkt door de heemkring voor 4 ASO en TSO illustreert dit grensoverstijgend denken. Zaventem wordt nu wel eens de Siliconvalley van Vlaanderen genoemd, als één van de grootste groeipolen in België na Antwerpen. De heemkunde verklaart duidelijk het ontstaan van die welvaart door de eeuwen heen, maar wijst ook op problemen. De eerste industrie in Zaventem ontstond rond de Woluwe. Acht watermolens lagen op Zaventems grondgebied: variërend van graanmolen, olieslagmolen, papiermolen tot poeder- of buskruitmolen. De eerste fabrieken tijdens de eerste industriële revolutie – het stoomtijdperk - liggen langs de Woluwe, een waterloop. In het Ancien Regime en ook nog in de 19^e eeuw was Zaventem bekend om zijn 'schaasputten'. Dit woord refereert aan steengroeven waar de witte Lediaanse zandsteen, ook wel Diegemse steen genoemd, ontgonnen werd. De belangrijkste sector in de eerste helft van de 19^e eeuw bleef de landbouw. Het is belangrijk bij een leerwandeling de zandstenen huizen zoals het Huis Van Gameren en het Huis de Boisschot aan te duiden maar ook de Woluwe met de nog bestaande Stockmansmolen. Men kan daarbij ook thema's uit de molinologie aansnijden. De student kan het onderscheid leren maken tussen een onderslag-, een middenslag- en een bovenslagmolen aan de hand van het voorbeeld tijdens de wandeling. De geologie komt aan bod bij de bespreking van de zandsteen.

In 1866 werd de spoorlijn Brussel–Leuven aangelegd. Verschillende fabrieken vestigden zich bij de spoorlijn. Zaventem werd het centrum van de papier-, de leder-, de watten- en de rubberindustrie in de 19^e eeuw. De nog bestaande fabrieken (papierfabriek

⁹H. Vannoppen, Werkstuk : het dagelijks leven in W.O.II in mijn gemeente, *Tijdingen. Tijdschrift voor geschiedenisdidactiek* november 1999, p. 26-47.

Vanden Eynde, lederfabrieken van Quitmann en Coppin), de villa's van de fabrieksdirecteur (Villa Feldheim en Villa Coppin), de nog bestaande werkmanswoningen, maar ook de dure concessies van de industriëlen op het gemeentelijk kerkhof (in casu de grafkapel van de familie Quitmann en de concessie van de familie Coppin met het grafmonument van de lederbewerker) geven goed de sociale verhoudingen weer. Ook de arbeidsongevallen en de protesten van de arbeiders worden niet over het hoofd gezien. Het gemeentearchief van Zaventem geeft interessante documenten terzake.

De tweede industriële revolutie met de introductie van elektriciteit en de auto komt bij de leerwandeling eerst aan bod met de autofabriek Excelsior. Vervolgens bezoekt men de (mooi gerestaureerde) elektriciteitsfabriek van Zaventem waar oorspronkelijk thermische elektriciteit opgewekt werd. In 1958, het expojaar, werd de luchthaven te Zaventem geopend: een belangrijke groeipool. Sedert de jaren '80 groeide Zaventem uit tot de grootste bedrijvengemeente uit de streek met bedrijvenparken zoals Zaventem-Zuid, Lozendaal, Keiberg 1, 2 en 3. De aanwezigheid van de luchthaven en de gemakkelijke verbindingswegen speelden daarbij een belangrijke rol. De secundaire sector is voor het grootste deel verdwenen en bijna volledig vervangen door de tertiaire sector. De informaticasector is nu uitzonderlijk belangrijk in Zaventem. We zitten hierbij volop in de zogenaamde derde industriële revolutie. Bij de leerwandeling wordt duidelijk het verband gelegd tussen de nieuwe bedrijven en het belang van hun ligging. Dat alles kan worden geplaatst in de brede context van de wereldgeschiedenis, steeds vertrekkend vanuit de microkosmos.

'Mijn gemeente in de eigen tijd (1945-2000)'

Heel wat heemkringen zorgen jaarlijks voor een persboek met alle krantenknipsels die over hun gemeente verschijnen. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Gooik, Herent en Kortenberg. Dit levert onschatbaar materiaal op voor heemkundigen die binnen 50 jaar de geschiedenis van het dagelijks leven in hun gemeente willen schrijven. Leerlingen en studenten kunnen daarbij een rol spelen. Een project van de Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps 'Het dagelijks leven in onze tijd (1945-2000) in mijn gemeente' is afgestemd op het middelbaar onderwijs van 17 jarigen (5 ASO-TSO). De volgende thema's worden hierbij behandeld: de demografie, de economie en de sociale verhoudingen; het dagelijks leven (woningen, kledij, voeding of bijvoorbeeld de opkomst van plastic); vervoer en telecommunicatie; onderwijs; ontspanning; de computer; de welvaartsmaatschappij en de consumptiemaatschappij; welzijn en leefmilieu; gelovigen en vrijzinnigen; en politiek. Er wordt in de mate van het mogelijke ingespeeld op concrete, tastbare veranderingen in diverse situaties. Er wordt aandacht gevraagd voor het feit dat de ijzeren emmer vervangen is door de plasticen emmer. In de plaats van het bezoeken van een openbare badplaats ('den bain' in Zaventem), hebben vele mensen tegenwoordig een privé-badkamer. Dit project wordt grondig uitgewerkt in de loop van het jaar 2000 en gaat van start in 2001. Het kan worden beschouwd als een vervolg op het project 'Het dagelijks leven in mijn gemeente in W.O. II'.

Een jaarplan

Een heemkring kan vele activiteiten ontplooiën. In deze bijdrage werd onder andere gefocust op de rol die heemkunde in het onderwijs kan spelen. Dit is één mogelijkheid. Het uitwerken van educatieve projecten of het aanreiken van een rode draad kan ook voor de interne werking positief zijn. Door heemkringen worden allerlei activiteiten georganiseerd: busuitstappen, geleide bezoeken, filmopnames, fotoreportages, wetenschappelijk onderzoek, voordrachten en zelfs een virtuele reconstructie van een Romeinse weg. Zo werden in mijn streek reeds drie maal geleide bezoeken langs Romeinse wegen georganiseerd en een vierde wordt in het vooruitzicht gesteld: de weg Brussel-Leuven over Everberg in 1993, de weg Rumst-Taviet in 1996, de weg Sint-Truiden-Aalst in 1999 en de weg Tienen-Velzeke in 2002. Het Verbond voor Heemkunde Vlaams-Brabant, de Gidsenbond Midden-Brabant en de heemkringen zijn de organisatoren van dit gebeuren. Telkens verschijnt er een speciaal nummer van het tijdschrift *Midden-Brabant* over het behandelde traject.¹⁰ Er zijn ook toneelopvoeringen, steekspelen en taferelen die het leven uitbeelden langs deze belangrijke Romeinse en middeleeuwse wegen. Belangrijke monumenten en musea rond deze wegen worden ook bezocht. Deze uitstappen worden steeds een combinatie van lokale geschiedenis, archeologie, toerisme.

De ervaring wijst uit dat een goedwerkende heemkring werkt met een jaarplan waarin ze weergeeft wat ze wil bereiken. Zoals het voorbeeld van de Romeinse weg aantoont is het daarnaast ook beschikken over een meerjarenplan nog beter. Voor heemkundekringen zijn vele activiteiten denkbaar. Naast de interne doelgroep zijn er ook externe doelpublieken, in de eigen streek (onderwijs bijvoorbeeld) maar ook erbuiten. Om die doelstellingen te bereiken, kan met diverse partners binnen (bijvoorbeeld met onderwijs) en buiten de gemeenten worden samengewerkt.

Illustraties

1. Het bakhuis van Gustaaf Vannoppen-Moens te Meerbeek, symbool van de autarkische samenleving op het platteland (Tekening Julius Cresens, 1988)
2. Het bakhuis en de waterput van de familie Vrebos in de A. De Witstraat te Meerbeek, symbolen van het platteland (Tekening Julius Cresens, 1987)
3. Kaart van Meerbeek in de 18^e eeuw (Tekening Julius Cresens)
4. Kaart van Meerbeek in de 20^e eeuw (Tekening Julius Cresens)
- 5' Kaart van het regionaal vervoer van Meerbeek rond 1900. Het dorp was sterk geïsoleerd. De grote verbindingswegen lagen buiten het dorp: 1. de spoorlijn Brussel-Leuven onder Erps-Kwerps, 2. de steenweg Brussel-Leuven onder Erps-Kwerps en 3. de tramlijn Brussel-Tervuren-Leuven onder Bertem en Leefdaal (Tekening Julius Cresens)
- 5'' Het vervoer evolueerde snel: de speelkar van de brouwerij te Meerbeek voor 1914 (Collectie Comité 1000 jaar Meerbeek)
- 5''' Landbouwvervoer met paard te Meerbeek. Het houten beervat was typisch voor de periode tijdens het interbellum (Collectie Comité 1000 jaar Meerbeek)

¹⁰ De zomernummers van *Midden-Brabant* van 1993, 1996 en 1999 waren volledig aan de Romeinse wegen gewijd.

- 5”” Bedevaart naar Lourdes na W.O. I met de auto. Vrebos (‘Joenskes’) uit Meerbeek (laatste rij, 4e v.l.n.r.) was er bij (Collectie Comité 1000 jaar Meerbeek)
6. De huwelijksfoto uit 1927: het echtpaar Frans Vrebos-Leonie Vandenhoeck te Meerbeek (Collectie Comité 1000 jaar Meerbeek)
 7. De fiets bleef als vervoermiddel te Kortenberg tijdens W.O. II (Collectie Gildenkamer van Midden-Brabant)
 8. De bevrijding van Kortenberg begin september 1944 door het Engelse leger (Collectie Gildenkamer van Midden-Brabant)
 9. Het Huis van de 7 Ridders te Zaventem, opgetrokken in witte lediaanse zandsteen (Collectie Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)
 10. De papierfabriek van Zaventem voor 1914 (Collectie Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)
 11. Brouwerijen waren typisch voor de industrialisatie van het platteland b.v. de brouwerij Paul Delvaux te Bertem
 12. Het oude spoorwegstation van Zaventem uit 1866 (Collectie Cultuur-Historische Vereniging van Erps-Kwerps)